

LBRIS

We know
books

Sigrid Nunez

Sempre Susan

O BIOGRAFIE A LUI SUSAN SONTAG

Traducere din limba engleză și note
de Ioana Tudor

EDITURA
ART

Redactor: Beatrice Feleagă
Tehnoredactor: Roxana Ciobanu
Corector: Theodor Zamfir
Design copertă: Anna Grozavu

Descrierea CIP poate fi consultată pe site-ul Bibliotecii
Naționale a României.
ISBN 978-630-321-841-0

Sigrid Nunez
Sempre Susan
Copyright © 2011 by Sigrid Nunez
Photo credit: Paul Popper/Popperfoto/Getty Images

© Cărțile Musai, 2025, pentru prezenta ediție
Cărțile Musai este un imprint al Grupului Editorial ART

Mergeam pentru prima oară într-o tabără de creație pentru scriitori și, dintr-un motiv pe care nu mi-l mai amintesc, am fost nevoită să amân data la care trebuia să ajung. Îmi făceam griji că lucrul acesta nu va fi bine primit. Dar Susan a insistat că nu era nimic rău. „Întotdeauna e bine să pornești la drum încalcând o regulă.“ Pentru ea, a întârzia era la ordinea zilei. „Singura dată când îmi fac griji să nu întârzii e când vine vorba să prind un avion sau să ajung la operă.“ Când oamenii se plângeau că sunt nevoiți mereu s-o aștepte, nu-și cerea scuze niciodată. „Cred și eu, dacă nu sunt suficient de inteligenți să-și ia cu ei ceva de citit...“ (Dar când respectivii oameni se înțelepteau, iar Susan ajungea în situația de a-i aștepta ea pe ei, nu era deloc mulțumită.)

Propria mea punctualitate conștiincioasă o călca pe nervi. Într-o zi ieșiserăm să prânzim împreună și, dându-mi seama că aveam să întârzii la muncă, am sărit de la masă, iar ea m-a muștrat pe un ton în care i-am citit disprețul. „Stai jos! Nu trebuie să fii acolo

la fix. Nu mai fi așa servilă.“ *Servil* era unul dintre cuvintele ei preferate.

Exceptionalism. Oare era o idee bună ca noi trei – Susan, fiul ei și cu mine – să locuim împreună? N-ar trebui ca eu și David să ne găsim un loc al nostru? Susan a zis că nu vedea niciun motiv pentru care nu puteam continua să locuim toți trei, chiar și în situația în care eu și David am fi avut un copil. Avea să ne întrețină cu plăcere pe toți dacă era nevoie. Iar când eu mi-am exprimat îndoielile, mi-a spus: „Nu fi așa convențională. Cine a zis că trebuie să trăim ca toată lumea?“

(Odată, când eram pe strada St. Mark's Place, mi-a arătat două femei cu înfățișare excentrică – una de vârstă mijlocie, cealaltă în vârstă, ambele îmbrăcate ca niște țigănci, cu părul lung și grizonant despletit. „Boeme bătrâne“, a zis ea. Apoi a adăugat în glumă: „Noi peste treizeci de ani.“

Au trecut mai bine de treizeci de ani, iar ea e moartă și nu mai există nicio boemă.)

Avea patruzeci și trei de ani când ne-am întâlnit, dar mie îmi părea foarte bătrână. Pe de o parte pentru că aveam douăzeci și cinci de ani, iar la vârsta aceea toți cei trecuți de patruzeci mi se păreau bătrâni. Apoi

pentru că Susan se recupera după o mastectomie radicală. (Pornește la drum încalcând o regulă: când personalul medical a certat-o pentru că a refuzat să facă exercițiile recomandate pentru recuperare, o asistentă plină de compasiune i-a șoptit: „Nici Happy Rockefeller nu le-ar face.“) Avea pielea palid-bolnăvicioasă, cât privește părul – mă surprindea întotdeauna faptul că atât de mulți oameni aveau impresia că își decolora şuvița albă, când ar fi trebuit să fie evident că aceea şuviță era singura naturală din tot capul. (La coafor i se sugerase că părul avea să pară mai natural dacă-și lăsa o porțiune nevopsită.) Chimioterapia îi rărise mult din părul extraordinar de des și de negru, iar cel care-i creștea acum era aproape în întregime alb sau grizonant.

Așa că, lucru ciudat, când ne-am întâlnit prima oară arăta mai în vârstă decât avea să mi se pară când am început s-o cunosc. Pe măsură ce se însănătoșea, arăta din ce în ce mai tânără, iar atunci când s-a hotărât să-și vopsească părul, arăta încă și mai și.

Era primăvara anului 1976, la aproape un an după ce terminasem masteratul la Universitatea Columbia, și locuiam pe West 106th Street. Susan, care locuia la intersecția dintre 106th Street și Riverside Drive, avea o grămadă de scrisori lăsate să se adune cât fusese bolnavă și de care nu reușise încă să se ocupe, iar acum

voia să isprăvească cu ele. A rugat niște prieteni, editori la *The New York Review of Books*, să-i recomande pe cineva care ar putea să o ajute. Lucrasem ca redactor asistent la revistă în perioada dintre universitate și școala masterală. Editorii știau că puteam să dactilografiez și că locuiam în apropiere, așa că i-a sugerat să mă sune. Era exact genul de slujbă pe care îl căutam atunci: una care să nu mă împiedice să scriu.

În prima zi în care am mers pe Riverside Drive 340, era însorit, iar apartamentul – un penthouse cu multe ferestre largi – era atât de luminos, că te orbea. Lucram în dormitorul lui Susan – eu, așezată la biroul ei, dactilografiam la o mașină de scris IBM Selectric masivă, în timp ce Susan îmi dicta, fie plimbându-se dintr-un capăt în altul al camerei, fie stând întinsă pe pat. Dormitorul, ca restul apartamentului, era sărac mobilat; pereții erau albi și goi. După cum mi-a explicat mai târziu, pentru că aici lucra, voia cât mai mult spațiu alb în jurul ei și încerca, pe cât posibil, să nu umple camera de cărți. Nu-mi amintesc nicio fotografie de familie sau cu prietenii (de fapt, nu-mi amintesc să fi existat o astfel de fotografie nicăieri în întregul apartament); în schimb, erau câteva poze alb-negru (ca cele care veneau în pachetele promoționale pentru publicații) cu unii dintre eroii ei din lumea literară: Proust, Wilde, Artaud (tocmai terminase de editat un

volum cu scrieri alese ale acestuia), Walter Benjamin. În alte încăperi ale apartamentului erau câteva fotografii cu actori de demult și imagini din filme vechi alb-negru. (Din câte îmi amintesc, acestea decoraseră înainte foaierul New Yorker Theatre și cinemateca de pe 88th Street colț cu Broadway.)

Purta o bluză pe gât, jeanși și papuci Ho Chi Minh, făcuți din cauciuc reciclat, pe care îi cumpărase, bănuiesc, din Vietnamul de Nord, în una dintre călătoriile ei acolo. Din cauza cancerului, încerca să se lase de fumat (de-a lungul timpului, urma să tot încerce și să eșueze). A înfulecat un borcan întreg de porumb prăjit și, pe măsură ce mânca, lua câte un gât de apă dintr-un bidon de plastic.

Teancul de scrisori mă descumpănea; era nevoie de ore bune ca să le terminăm, dar ceea ce ne încetinea absurd de mult era faptul că telefonul suna des și ori de câte ori suna, Susan ridica receptorul și se puneă pe vorbit (uneori destul de mult), în timp ce eu stăteam acolo așteptând și, desigur, ascultam și uneori mă jucam cu malamutul fiului ei, un câine de talie mare și dornic să i se dea atenție. Majoritatea celor care sunau erau oameni ale căror nume le cunoșteam. Am înțeles că era consternată de felul în care mulți reacționau la vestea că avea cancer. (Deși nu știam încă, lucra deja la ideile care aveau să se concretizeze în eseul *Boala*

ca metaforă.) Îmi amintesc că numise cancerul „boala imperială“ într-o conversație cu unul dintre interlocutorii ei. Am auzit-o spunându-le unora că moartea recentă a lui Lionel Trilling și a Hannei Arendt o făcuse să se simtă „orfană“. Era oribil de indignată când povestea cum cineva zisese despre Trilling că nu era de mirare că se îmbolnăvisese de cancer din moment ce probabil nu i-o mai trăsesese nevestii de ani buni. („Iar cel care vorbise era un *universitar*.“) Detesta să recunoască, dar a făcut-o cu mult curaj: unul dintre primele ei gânduri când i se spusese că are cancer a fost: „Oare n-am făcut sex suficient?“

Odată a sunat-o chiar fiul ei. Cu un an mai mic decât mine, David, care se retrăsese de la universitatea Amherst, își reluase de curând studiile și era student în anul doi la Princeton. Avea unde să stea în Princeton, dar o bună parte din săptămână locuia cu mama lui. Dormitorul lui (care în curând avea să devină al nostru) era chiar lângă al ei.

Munca o plictisea. După ce am rezolvat câteva scrisori, mi-a sugerat să facem o pauză pentru prânz. Am urmat-o în partea cealaltă a apartamentului, trecând prin holuri doldora de rafturi cu cărți și printr-o sufragerie unde am admirat o masă lungă și elegantă din lemn cu bănci asortate tot din lemn (o masă veche de felul celor din fermele franțuzești, m-a informat)

și, înrămat, un poster Olivetti vintage (*la rapidissima*) atârnat pe peretele din spatele mesei. Masa din sufragerie era mai tot timpul înțesată cu cărți și hârtii și de aceea mânca de obicei în bucătărie, pe un blat din lemn pe care cineva îl pictase albastru-închis.

M-am așezat pe un scaun lângă blat și mă simțeam destul de nelalocul meu în timp ce ea încălzea supă cremă de ciuperci marca Campbell's. Adăugați un recipient cu lapte și asta a fost prânzul pentru două persoane. M-a surprins că era atât de vorbăreață. Eram obișnuită cu structura ierarhică de la *The New York Review*, unde editorii nu conversau niciodată cu angajații. Chiriașul de dinainte, am aflat în ziua aceea, fusese prietenul ei Jasper Johns; cu câțiva ani înainte, când Johns decisese să se mute în altă parte, Susan preluase ea chiria. Din păcate, nu credea că-i va fi permis să rămână; proprietarul clădirii voia apartamentul pentru el. Era evident de ce Susan voia să-l păstreze: era un penthouse mare, cu două dormitoare, într-o clădire superbă de dinainte de război – un adevărat chilipir undeva la 475 de dolari pe lună, din câte îmi amintesc. Întrucât se aflau puține lucruri în ea, camera de zi enormă părea chiar și mai mare (și se producea și un mic ecou). Dar lucrul de care avea să-i fie cel mai dor era priveliștea: râul, apusurile. (Priveliștea aceea nemaipomenită s-ar fi văzut încă și mai și

de afară, dar pe terasă era dezordine mare: era locul unde câinele își făcea nevoile.) La celălalt capăt al apartamentului, în partea opusă zonei unde se aflau dormitoarele, era o cameră mult mai mică, cu baie de serviciu, ce aparținuse cândva menajerei. În vremea aceea acolo dormea un prieten al lui David. După ce m-am mutat eu, a devenit camera mea de lucru. („Ești singura din casă care are *două* camere“, avea să spună Susan, rănită, acuzatoare, când i-am spus că plecam de pe Riverside Drive 340.)

La prânz mi-a pus o mulțime de întrebări despre cum era să lucrezi pentru editorii Robert Silvers și Barbara Epstein la *The New York Review* și cum era să studiezi cu Elizabeth Hardwick, care fusese unul dintre profesorii mei de la Barnard și care era, de asemenea, în boardul editorial al *Review*. Era clar că acești trei oameni îi trezeau lui Susan un mare interes – chiar fascinație – și aveam să aflu că prietenia și aprobarea lor însemnau totul pentru ea. Toți trei fuseseră printre fondatorii *Review* în 1963. Susan considera că *Review* era cu mult deasupra oricărei alte publicații din țară – un efort „eroic“ de a ridica viața intelectuală americană la cele mai înalte standarde posibil – și era mândră că scria pentru revistă încă de la primul număr. Esecurile ei erau editate de Silvers: „De departe cel mai bun editor pe care l-am avut.“

Cel mai bun editor pe care orice scriitor l-ar putea avea, obișnuia să zică. Asemenea altor contributory la *Review*, era uluită de respectul solemn pe care Silvers îl avea pentru scriitori, de perfecționismul lui și de munca acerbă pe care o depunea atunci când revizua articolele pentru publicare. Era unul dintre cei mai inteligenți și mai talentați oameni din câți cunoscuse, zicea Susan – și probabil cel mai muncitor, unul pe care îl găseai la birou aproape întotdeauna, șapte zile pe săptămână, inclusiv de sărbători, de dimineața până seara și adesea până târziu în noapte. Disciplina, pasiunea intelectuală și scrupulozitatea lui erau exact ceea ce Susan admira cel mai mult la alți oameni, iar el îi inspira același respect pe care i-l stârneau doar cei mai serioși scriitori și artiști.

Era la fel de mândră că scria pentru *The New York Review* cum era de faptul că editura care-i publica cărțile era nimeni alta decât Farrar, Straus and Giroux. De fapt, în acea zi, cea mai lungă și mai intimă conversație telefonică a fost cu Roger Straus, care, în calitate de șef al FSG, publicase, cu treisprezece ani în urmă, prima carte semnată de Susan și care avea să continue să-i publice toate cărțile. Nu era ceva neobișnuit ca cei doi să vorbească cel puțin o dată pe zi. La vremea aceea, Susan nu avea un agent literar, iar Straus, pe lângă faptul că îi publica cărțile, avea grijă

și de alte treburi cu care un editor nu s-ar ocupa în mod normal, cum ar fi să încerce să-i plaseze proza scurtă și articolele la reviste. Dar relația lor nu era doar una de afaceri; erau prieteni buni și vechi, își făceau unul altuia confidențe, iar Straus era implicat în multe aspecte non-literare ale vieții lui Susan, inclusiv în criza provocată de boală și, când avea să fie necesar, în căutarea unui nou apartament. Deși David avea deja zece ani când Susan și Straus s-au întâlnit prima oară, Straus se referea adesea la băiat ca fiind „probabil fiul meu nelegitim“. Curând avea să-l ia pe David în companie și să-l numească editor, inclusiv al lui Susan.

Supa nu ne-a săturat. Susan a căutat în frigider, care era aproape gol, însă, deși nu era sezonul porumbului, a găsit un pachet de știuleți înfășurat în plastic. După ce-am mâncat porumbul, mi-a zis: „Desigur că nu voiam nimic din ce-am mâncat. Ce-mi doream cu adevărat era o țigară.“ Tocmai ce mă lăsasem și eu de fumat, dar după ce m-am mutat acolo m-am apucat din nou. Fumam toți trei, așa cum făceau aproape toți cei care treceau pragul apartamentului.

Când am plecat în acea zi, soarele apusese deja deasupra Hudson-ului, iar noi reușiserăm să lucrăm foarte puțin. Susan m-a rugat să revin peste câteva zile. Îmi amintesc ce gândeam în drum spre casă: cât

de relaxată și de deschisă fusese – mai degrabă ca o persoană de vârsta mea decât ca cineva din generația mamei mele. Dar așa obișnuia să fie în prezența tinerilor și nici între ea și fiul ei nu se căsca acea obișnuită prăpastie între generații; pe fiul ei începuse să-l trateze ca pe un adult chiar dinainte ca acesta să intre la liceu, fără ca vreodată să dea semne că se îndoiește că astfel ar trebui să stea lucrurile. Când mă gândesc la asta acum, nu pot să nu-mi aduc aminte ce spunea adesea Susan: în amintirea ei, copilăria era o perioadă de totală plictiseală, iar ea abia aștepta să se sfârșească. Întotdeauna mi-a fost greu să înțeleg asta (cum era posibil ca o copilărie – chiar și una mai puțin fericită – să fie descrisă ca „o pierdere cumplită de vreme“?), dar Susan dorise ca, de asemenea, copilăria lui David să se termine cât mai repede posibil. (Și, după cum aveam să află, și el se raporta la copilăria lui ca la o perioadă oribilă, folosind exact fraza pe care Susan o folosea adesea pentru a-și descrie propria copilărie: o condamnare la închisoare.) Părea că nu credea cu adevărat –sau poate, mai bine spus, nu găsea nicio *valoare* – în copilărie.

Încă de copil, pentru David, mama lui a devenit „Susan“, iar tatăl lui, Philip Rieff, sociolog și critic cultural, era „Philip“; David mi-a zis că nu-și imagina cum le-ar putea zice „mamă“ și „tată“. Și de câte ori

Interpretation (Împotriva interpretării). Lucru care, a zis el râzând în barbă, i s-a părut întotdeauna comic.

La vremea aceea, pe West 95th Street era un anticariat numit Pomander. Acolo am găsit ediții cartonnate ale celor două romane – *The Benefactor* și *Death Kit* – și două colecții de eseuri – *Against Interpretation* și *Styles of Radical Will* – pe care Susan le publicase până atunci. (Făcuse de asemenea și trei filme. Cu siguranță că unul dintre motivele pentru care-mi părea atât de în vârstă era acela că realizase deja atât de multe și era faimoasă încă de pe vremea când eu eram doar o fetiță.) În timp ce plăteam cărțile, proprietarul anticariatului mi-a zis: „A, Susan Sontag vine aici tot timpul.“ (Fără îndoială că de fiecare dată intra la film la vechea cinematecă Thalia, care era alături.) „Dar acum e foarte bolnavă. E pe moarte.“

Îmi aduc aminte că nu am luat în serios aceste ultime cuvinte. Nu petrecusem cu ea decât câteva ore. Nu părea „foarte bolnavă“. Nu se comporta ca o persoană pe moarte. Știam că avusese cancer la sân, dar încă nu știam toate detaliile. Nu știam cât de avansată fusese boala, cât de descurajant prognosticul. Tatăl meu murise de cancer nu cu mult timp în urmă, dar cumva nu am văzut-o niciodată pe Susan ca fiind sub aceeași amenințare. Poate că mi se părea în vârstă, însă era cu douăzeci de ani mai tânără decât fusese

tatăl meu când murise. Iar când Susan a murit, trei decenii mai târziu, deși vestea morții ei nu m-a luat prin surprindere (știam că fusese grav bolnavă), mi-a produs totuși un șoc. Prietenul de la care am aflat vestea a zis: „Era o prezență atât de plină de vitalitate, iar faptul că a fost răpusă în felul ăsta e înspăimântător.“ Îmi amintesc cum cuvântul „răpusă“ mi s-a părut interesant; mi-am zis că și lui Susan i-ar fi plăcut. Nu-mi veneau în minte prea multe nume de scriitori a căror moarte să fi putut inspira un astfel de răspuns. (Totuși imediat mi-am amintit de acel scriitor ficțional faimos, mort la Veneția, la auzul morții căruia, ni se spune – în ciuda faptului că era în vârstă –, lumea a fost șocată.¹) Deși mai avea puțin până să împlinească șaptezeci și doi de ani atunci când a murit – deși suferea de o formă de leucemie cel mai probabil incurabilă –, a fost ca și cum viața ei fusese întreruptă cu brutalitate, de parcă fusese secerată în floarea vârstei. *Răpusă*.

Aveam să descopăr că mulți alți oameni resimțiseră același șoc ca și mine și că erau persoane care, în ciuda vârstei lui Susan și a letalității bolii sale, credeau cu fermitate că va învinge și această formă de cancer așa cum, mai devreme în viață, învinsese în lupta cu

¹ Este vorba de Gustav von Aschenbach, personajul lui Thomas Mann din *Moartea la Veneția*.

cancerul la sân și la uter. Iar acum mi se pare că a fi fost o astfel de persoană – una care să le pară celorlalți prea puternică și prea dură, prea plină de *vitalitate* ca să moară – spune un lucru extraordinar despre Susan. Și face ca însuși comportamentul său exagerat – așa cum îl descriesese David după moartea ei, insistența sa asupra propriului excepționalism, refuzul de a accepta că situația ei era fără scăpare, că moartea nu era doar inevitabilă și aproape, ci *aici* – să pară, dacă nu mai puțin amăgitor, cel puțin un pic mai lesne de înțeles.

I-am citit repede cele patru cărți, una după alta. Aveam impresia (profetică, după cum avea să mi se arate) că nu va trece mult și mă va întreba pe care dintre ele le-am citit și că răspunsul corect avea să fie „pe toate“. Și, asemenea majorității cititorilor lucrărilor lui Susan, eseurile ei mi s-au părut incitante, iar romanele greu de dus până la capăt.

La vremea aceea eram îndrăgostită de Virginia Woolf. O veneram pe Elizabeth Hardwick, care fusese nu doar profesoara mea, ci și primul scriitor de profesie pe care-l cunoscusem și despre care Susan însăși afirmase: „Scrie mai frumos decât oricare alt scriitor american în viață.“ Uneori Susan spunea visătoare că vrea să aducă în proza ei „mai multă Lizzie“. Făuritoarea unor fraze elegante și frumos cadențate, Hardwick era, potrivit lui Susan, și „regina adjectivelor“.

Scriitura lui Susan înseși era emoționantă și dramatică; era înțesată cu ceea ce ne place să numim idei „tăioase“ exprimate cu îndrăzneală. Dar cât privește stilul – ei bine, nu avea un stil frumos. Nu scria fraze frumoase, iar dacă era ceva de admirat în romanele ei, eu n-am înțeles ce. Am resimțit asta ca pe o dezamăgire, deoarece cu câțiva ani în urmă fusesem fermecată de o nuvelă a ei publicată în *The Atlantic Monthly*: „Project for a Trip to China“ – o lucrare hibrid, atât eseu, cât și poveste, un produs al imaginației, dacă nu pură invenție, o creație pe care am decupat-o din ziar și am pus-o bine (mai târziu avea să fie inclusă în volumul *I, etcetera*, singurul său volum de proză scurtă). Aveau să treacă mulți ani până să scrie un roman pe care am putut să-l savurez: *The Volcano Lover*, publicat în 1992.

Undeva pe la mijlocul anilor '80, pe când se chinuia să scrie o carte de memorii despre vizita pe care o făcuse în adolescență la casa lui Thomas Mann (amintirile acestea aveau să fie publicate în cele din urmă sub forma unei proze scurte intitulate „Pilgrimage“ în *The New Yorker*), mi-a mărturisit că avusese o revelație în legătură cu lucrările ei de ficțiune – despre ceea ce le lipsea. Totul avea de-a face cu detaliile, mi-a zis. Deși o mare admiratoare a prozei lui Nabokov, nu respectase faimoasa regulă a scriitorului: ai grijă la

detalii, divinele detalii. O parte a problemei, zicea Susan, era că nu putea observa detaliile așa cum o făcea un scriitor ca Nabokov; sau dacă le observa, nu și le putea aduce aminte mai târziu. De pildă, nu-și aducea aminte aproape niciun detaliu specific privitor la casa lui Thomas Mann din acea zi. Lucru deosebit de frustrant, mi-a zis, acum când voia să spună povestea.

Acesta a fost un punct nevralgic al scrierilor ei, pe care a vrut să-l corecteze cu înverșunare atunci când s-a apucat să scrie următorul roman. *The Volcano Lover* este saturat de acele detalii precise, menite să producă plăcere estetică, de negăsit în scrierile ei anterioare.

Nu am ținut jurnal atunci – sau dacă am ținut, jurnalul a dispărut de mult –, așa că nu pot spune cu certitudine de câte ori am fost să o ajut pe Susan cu scrisorile, dar cred că am mers doar de trei sau patru ori. Și cred că la a doua mea prezență acolo am întâlnit-o pe mama ei, care venea în vizită din provincie: era o femeie mică și delicată (fica ei arăta masivă pe lângă ea), cu părul tăiat până la nivelul bărbiei, vopsit negru-intens. Arăta ca o fetișcană bătrână – ca o Louise Brooks în vârstă. Ruj roșu și unghii lungi și roșii. Îmi amintesc și niște bijuterii – cred că inele. Îmi aduc aminte sau îmi imaginez un portțigaret? Dar îmi amintesc limpede că fuma. („Nu aveam de gând

să fumez în fața lui Susan“, mi-a zis. „Dar când i-am văzut pe David și pe ceilalți aprinzându-și țigările...“)

În acea zi, când eram doar noi două, Susan mi-a vorbit – în stilul ei deschis și încrezător – despre familia ei. Mi-a spus că rareori își vedea mama, că plecase de acasă când avea șaisprezece ani și că de atunci ea și mama ei nu mai avuseseră prea mult de-a face una cu alta. Când mama ei a aflat că fiica sa are cancer, i-a trimis o pătură electrică. Susan și-a dat ochii peste cap și a ridicat din umeri ca și cum habar n-avea ce voia să însemne asta. Îmi amintesc că în acea zi a vorbit despre mama ei deschis, dar fără amărăciune. Dar mai târziu urma să zică mai multe și cu atâta patos, încât mama ei avea să devină o figură aproape mitică: o brută de femeie, rece, egoistă și narcisistă și care nu manifestase niciun pic de afecțiune față de Susan, nu-și încurajase niciodată fiica deosebit de înzestrată și nici măcar nu păruse vreodată să observe că *are* o fică deosebit de talentată. „Aduceam acasă carnetul cu note impecabile, iar ea îl semna fără să spună un cuvânt. Nu m-a lăudat niciodată și nu-i păsa deloc de educația mea.“

Mama cea rea. Femeia Dragon. (Din nou: pentru David, ea era Mildred, niciodată bunica.) Era și avară. „Nu mi-a dat niciodată un ban. Când am plecat la școală eram pe cont propriu. Puteam foarte bine să